

ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Є.В. Кузьмічова-Кисленко

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри досудового
розслідування*

Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні, як демократичній, правовій державі відведено право особи на правову допомогу. Дане конституційне право у жодному випадку не може бути обмеженим, а держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість її надання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема забезпечення діяльності захисника була предметом дослідження таких вчених, як: В.П. Бахін, В.І. Бояров, І.Л. Бронз, Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, Я.П. Зейкан, Н.С. Карпов, С.М. Логінова, А.В. Молдаван, В.О. Попелюшко, Т.М. Тилик, С.Я. Фурса та інші.

Метою статті є розгляд питань, пов'язаних із правовою діяльністю захисника в кримінальному процесі України.

Основні результати дослідження. Згідно Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Кожен має право на правову допомогу, вільний у виборі захисника, право будь-якими не забороненими законом засоби захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. тощо.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» захист – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Як зазначає В.О. Попелюшко, захист у кримінальному судочинстві – це система передбачених і не заборонених законом дій суб'єктів захисту та відносин, що виникають при цьому, спрямованих на повне чи часткове спростування фактичного та юридичного боку підозри або обвинувачення, з'ясування обставин, які спростовують підозру або обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та покарання, забезпечують права, свободи та законні інтереси підзахисних [2]. Також під захистом у кримінальному судочинстві

чинстві слід розуміти сукупність процесуальних дій і відносин, направлених на повне або часткове спростування пред'явленого тій або іншій особі обвинувачення, поліпшення його стану, забезпечення дотримання прав даної особи [3].

Захисником у кримінальному процесі є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [4]. Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Закріпивши таку законодавець забезпечує висококваліфікований захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), особою, яка має професійні навички у правовій сфері діяльності.

Згідно ст.1 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені зазначеним законом.

Правом займатися адвокатською діяльністю може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Не може бути адвокатом особа, яка: має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [5].

Діяльність адвоката полягає у: наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію); надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань тощо. Під час здійснення

адвокатської діяльності адвокат має право: звертатися з адвокатськими запитами, представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді; складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх в установленому законом порядку, збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань тощо.

Отже, захисник здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), представляє інтереси потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні, надає правову допомогу свідкові у кримінальному процесі.

Залучається захисник підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи за згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні у будь-який момент, як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Тобто, захисник користується процесуальними правами з моменту подання слідчому прокурору, слідчому судді чи суду відповідних документів, передбачених ст. 50 КПК України. До таких документів, що підтверджують повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні, належить: свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника.

Відповідно до ст. 49 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у таких випадках: відповідно до вимог ст.52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його. Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Як зазначалось вище захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення і

припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [6]. Внесення відомостей до Єдиного Реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України. До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться такі відомості: прізвище, ім'я та по батькові адвоката; номер і дата видачі свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України); найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку; інформація про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю; інші відомості.

За загальним правилом захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Кримінальний процесуальний закон передбачає випадки участі захисника в кримінальному провадженні в обов'язковому порядку: щодо особливо тяжких злочинів; щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру; щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад нездатні повною мірою реалізувати свої права; щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування; щодо реабілітації померлої особи.

Захисник може бути залученим слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Стаття 3 зазначеного закону передбачає право на безоплатну правову допомогу, а саме право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу. Первинна правова допомога заключається: в наданні правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру). Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру [7]. До суб'єктів на надання безоплатної вторинної допомоги належать адвокати, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору. Постанова Кабінету Міністрів України № 8 про «Порядок та умови укладання контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі» та Закон України «Про безоплатну правову допомогу» регулює механізм укладання центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі. Згідно з якими контракти (договір) укладається з адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання.

Висновок. Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні, як правовій державі відведено право особи на правову допомогу, закріплену у ст. 59 Конституції України. Для надання цієї правової допомоги в Україні діє адвокатура, яка є однією з конституційних гарантій, і полягає в тому, що особа може вільно отримувати правову допомогу адвоката. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість надання кваліфікованої правової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 верес. 2013 р.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – Ст. 55, 59.
2. *Попелюшко В.О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України. – Національний університет «Острозька академія». – Острог-2009. – С. 103.
3. *Молдован А.В., Тилик Т.М.* Адвокатура України: Навчальний посібник – Київ : Алерта, 2013.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 20 серп. 2013.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013 – Ст.45.
5. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України: чинне законодавство станом на 17 верес. 2013 р.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – Ст. 6.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 20 серп. 2013.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – Ст.45.
7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 3 лют. 2014 р.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. – Ст. 13.

Кузьмічова-Кисленко Є.В. Захисник у кримінальному процесі України

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних із діяльністю захисника у кримінальному процесі.

Ключові слова: захист, захист у кримінальному судочинстві, адвокатська діяльність.

Кузьмичева-Кисленко Е.В. Защитник в уголовном процессе Украины

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с деятельностью защитника в уголовном процессе.

Ключевые слова: защитник, защитник в уголовном судопроизводстве, адвокатская деятельность.

Kuzmicheva-Kislenko Y.V. A defender is in the criminal process of Ukraine

The article is devoted consideration a questions, related to activity of defender in a criminal process.

Keywords: a defence, defence in the criminal legal proceeding, advocate activity.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2014.